

Πρόλογος

Η έννοια της μειονότητας εμφανίζεται με τη διαμόρφωση του εθνικού φαινομένου και, κυρίως, με τη συγκρότηση των εθνικών κρατών, τα οποία, για να αποκτήσουν δικαίωμα ύπαρξης και διεθνούς αναγνώρισης, εκτός από την απόδειξη ότι διαθέτουν μια συνεκτική ιστορία, που όσο περισσότερο βυθίζεται στο παρελθόν τόσο νομιμοποιείται η ύπαρξή τους στο παρόν και το μέλλον, έπρεπε να αποδείξουν και μια γλωσσική, πολιτιστική και, συχνά, θρησκευτική ενότητα στον χώρο και στον χρόνο.

Η ομοιογένεια του πληθυσμού στο εθνικό κράτος από τη μια θα εξασφάλιζε την εσωτερική συνοχή και θα απέκλειε διασπαστικές τάσεις και από την άλλη θα μείωνε τις επεκτατικές τάσεις γειτονικών εθνικών κρατών σε βάρος του, με το άλλοθι της ύπαρξης και της προστασίας των ομοεθνών εντός των συνόρων του.

Κατά την περίοδο της νεωτερικότητας, οι κοινωνίες περνούν σταδιακά από τον πολυπολιτισμό των αυτοκρατοριών στον εθνικό μονοπολιτισμό. Στο εξής, οι πληθυσμοί που κατοικούν στα όρια του εθνικού κράτους και έχουν διαφορετικά γλωσσικά, πολιτιστικά ή θρησκευτικά χαρακτηριστικά αποτελούν μειονότητα σε σχέση με την κυρίαρχη γλωσσική και πολιτισμική ομάδα.

Στην περίπτωση που οι γλωσσικές ή εθνικές μειονότητες ανήκουν σε έθνη όμορα με το κυρίαρχο έθνος, δημιουργούνται ανταγωνισμοί και αλυτρωτισμοί ανάμεσα στα εθνικά κράτη. Την περίοδο του ώριμου εθνικισμού, όλα τα εθνικά κράτη προσπαθούν να συντηρήσουν και να υπερασπιστούν τα δικαιώματα, τα σχετικά με την πολιτιστική και εθνική ταυτότητα των εκτός συνόρων ομοεθνών τους, και παράλληλα να μειώσουν την παρουσία και τη δύναμη των εθνογλωσσικών μειονοτήτων εντός των συνόρων τους είτε με την αφομοίωση είτε με την απαγόρευση και την εκδίωξη. Πολλές φορές, η δράση των εθνικών κρατών στο ζήτημα αυτό φτάνει μέχρι τη μετακίνηση πληθυσμών ή την εθνοκάθαρση. Έτσι, η ύπαρξη εθνικών μειονοτήτων σε γειτονικές χώρες δηλητηριάζει τις σχέσεις ανάμεσα στις χώρες και ανακινεί, συχνά, ζητήματα συνόρων ακόμη και σήμερα.

Τα Βαλκάνια αποτελούν τυπικό παράδειγμα τέτοιων καταστάσεων. Η εθνοποιητική διαδικασία στη συγκεκριμένη περιοχή, που για πολλούς αιώνες βρισκόταν υπό οθωμανική κυριαρχία, δημιούργησε ανταγωνισμούς ανάμεσα στους βαλκανικούς εθνικισμούς από το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα. Η επέκταση

των βαλκανικών εθνικών κρατών στις ευρωπαϊκές κτήσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, σε έναν χώρο που για αιώνες συμβίωναν διαφορετικοί λαοί, πολιτισμοί, γλώσσες και θρησκείες, δεν αναίρεσε αυτόματα το εθνογλωσσικό μωσαϊκό της περιοχής. Παρά τις αναγκαστικές μετακινήσεις ή εθελούσιες ανταλλαγές πληθυσμών μετά τη χάραξη των συνόρων, έμειναν γλωσσικές, θρησκευτικές και εθνικές ομάδες έξω από τα σύνορα της πολιτισμικής και εθνικής τους ενότητας. Αυτό δημιουργούσε δυσκολίες, τόσο στο εσωτερικό της κάθε χώρας, όσο και στις σχέσεις των βαλκανικών κρατών, καθώς επηρέαζε την εξωτερική πολιτική και τις διακρατικές τους σχέσεις.

Εκτός από τους Εβραίους, τους Αρμένιους και τους Ρομά, που υπήρχαν και στα παλαιά σύνορα του ελληνικού κράτους, με την ενσωμάτωση νέων εδαφών (1912-1922), περιλήφθηκαν νέες συμπαγείς ομάδες πληθυσμών, κυρίως στις παραμεθόριες περιοχές του, όπως οι μουσουλμάνοι, οι σλαβόφωνοι, οι Κουτσόβλαχοι και οι Τσάμηδες.

Οι τελευταίες μειονότητες απασχόλησαν έντονα την εξωτερική και την εσωτερική πολιτική του ελληνικού κράτους στην προσπάθεια επίτευξης της εθνικής ομοιογένειας, πόσο μάλλον που οι μειονοτικοί αυτοί πληθυσμοί κατοικούσαν στις όμορες περιοχές με τα κράτη που είχαν την ίδια γλώσσα, πολιτισμό ή θρησκεία. Επομένως, έπρεπε να ενσωματωθούν στην ελληνική κοινωνία ή να αφομοιωθούν, ώστε να μειωθούν οι εσωτερικές προστριβές και ο κίνδυνος παρέμβασης των γειτονικών χωρών και της διεθνούς κοινότητας.

Ένας από τους βασικούς μηχανισμούς ένταξης ή αφομοίωσης πληθυσμών στο κυρίαρχο γλωσσικό και πολιτιστικό –και άρα εθνικό πρότυπο– αποτελεί ο θεσμός της εκπαίδευσης. Το σχολείο, με τη διδασκαλία μιας επίσημης γλώσσας, μιας συνεκτικής εθνικής ιστορίας, μιας γεωγραφίας, με τα εθνικά σύμβολα, τις θρησκευτικές και τις εθνικές εορτές, διαμορφώνει την εθνική ταυτότητα. Ο εκπαιδευτικός μηχανισμός, όπως ήταν επόμενο, αποτέλεσε βασικό μοχλό ενσωμάτωσης ή αφομοίωσης και των διαφόρων τύπων μειονοτήτων στο κυρίαρχο εθνικό και πολιτιστικό πρότυπο.

Για το ζήτημα των μειονοτήτων στην Ελλάδα έχουν δημοσιευτεί εργασίες, αλλά η μέχρι σήμερα ερευνητική ενασχόληση με την εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους απέναντι στις μειονοτικές ομάδες από τους Βαλκανικούς Πολέμους μέχρι το τέλος του Μεσοπολέμου, αποτελούσε είτε μια σύντομη αναφορά στο συγκεκριμένο θέμα, στο πλαίσιο μιας ευρύτερης μελέτης για το μειονοτικό ζήτημα, είτε μια πιο λεπτομερή μελέτη μίας μόνο μειονότητας ή μίας σύντομης χρονικής περιόδου. Απουσίαζε μια εργασία για την εκπαιδευτική και μορφωτική δράση του ελληνικού κράτους απέναντι σε όλες τις μειονότητες για μια μεγάλη περίοδο, όπως αυτή από το 1912 μέχρι το 1940.

Η εργασία της κυρίας Παυλίδου έρχεται να καλύψει αυτό το κενό. Να μελετήσει, να παρουσιάσει αναλυτικά, να κατανοήσει και να ερμηνεύσει τις προθέσεις, την εφαρμογή και τις τυχόν ανακολουθίες της εκπαιδευτικής πολιτικής του ελληνικού κράτους απέναντι στις μειονότητες από το 1912 μέχρι το 1940. Πρόκειται για πολυδιάστατη και ενδελεχή έρευνα, με κεντρικό της θέμα την εκπαιδευτική πολιτική που εφάρμοσαν οι ελληνικές κυβερνήσεις για την ενσωμάτωση ή την αφομοίωση των τεσσάρων κυριότερων μειονοτήτων (μουσουλμάνων, σλαβοφώνων, Κουτσόβλαχων και Τσάμηδων), οι οποίες σχετιζόνταν, λιγότερο ή περισσότερο, ως προς τη γλώσσα, τον πολιτισμό, τη θρησκεία, με κράτη που συνορεύουν με το ελληνικό και τα οποία έθεταν ή μπορούσαν να θέσουν ζητήματα αλτρωτισμού και αλλαγής των συνόρων.

Η συγγραφέας, με πλούσια βιβλιογραφική και αρχειακή ερευνητική εργασία, με ισχυρή τεκμηρίωση και αντικειμενικότητα, κατορθώνει να καταγράψει αναλυτικά αριθμούς σχολείων, δασκάλων και μαθητών/τριών (όπως και διδασκόμενα μαθήματα) της μειονοτικής εκπαίδευσης, να αποτυπώσει και να ερμηνεύσει την εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους απέναντι στις μειονότητες για μια μεγάλη χρονική περίοδο.

Η εργασία, εκτός από την πλούσια ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση βιβλιογραφία, βασίζεται στην εκπαιδευτική και τη σχετική με την εκπαίδευση των μειονοτήτων νομοθεσία, στον ημερήσιο και περιοδικό Τύπο της περιόδου 1912-1940 και σε πλούσιο αρχειακό υλικό που αντλήθηκε από τα Γενικά Αρχεία του Κράτους, από τα αρχεία του Υπουργείου Παιδείας και του Υπουργείου Εξωτερικών, από το Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας, από τοπικά αρχεία της Βόρειας Ελλάδας και από πολλά προσωπικά αρχεία πρωταγωνιστών της περιόδου (Στέφανου, Φίλιππου και Ίωνος Δραγούμη, Π. Καλλιγά, Στ. Σκουλούδη, Ι. Μεταξά, ΕΟΝ, Μητροπολίτη Ελευθερουπόλεως Σωφρονίου, Ελευθερίου Βενιζέλου).

Η κυρία Παυλίδου έχει θέσει στην εργασία της σαφείς σκοπούς και ερωτήματα, έχει χρησιμοποιήσει μια, επίσης, σαφή μεθοδολογία, που συνάδει με την ιστορική έρευνα, τεκμηρίωση και ερμηνεία, και έχει αξιοποιήσει δημιουργικά πλήθος πηγών αρχειακών, πρωτογενών και δευτερογενών.

Το ερευνητικό μέρος της εργασίας βασίζεται σε ένα ξεκάθαρο ιστορικό, κοινωνικό και εννοιολογικό πλαίσιο και μας δίνει μια σαφή και συνολική εικόνα της εκπαιδευτικής πολιτικής του ελληνικού κράτους απέναντι στις μειονότητες, αναγνωρισμένες ή μη από διεθνείς συνθήκες και διακρατικές συμφωνίες, το επίπεδο εφαρμογής αυτής της πολιτικής και τα αποτελέσματα της εφαρμογής για μια μεγάλη χρονική περίοδο (1912-1940).

Χρήστος Τζήκας